
ANSAMBLUL MULINOLOGIC DIN COMUNA EFTIMIE MURGU JUDEȚUL CARAȘ-SEVERIN

Ana Bârcă

Abstract

The historical monument recorded in the National Inventory of Immovable Heritage, includes 22 watermills, with a horizontal mill-wheel. The same list of historical monuments includes five more sites presenting complexes of water-driven mills from the same county.

Located on the valley of Rudărica river, they are constructions known in the same shape, since the beginning of the 20th century; many of them are certainly restorations of older mills, dating from the 18th-19th century. The rich hydrographic network going through the settlements from Banat and Oltenia, and the isolation of villages on roads with difficult access determined an intensive use of natural resources, in order to ensure the processing of agricultural products necessary for the daily food of people and their cattle. In 1874, Rudăria had 51 mills, and there were 339 mills with a horizontal wheel in the 16 villages of the Almăj Land.

The walls of the mill house are made of beech tree trunks, cut into thick planks or girders with a rectangular section, joined at corners, right-angled. Covers are also made of shingles, as well as of ridged tiles, with two triangle-shaped tympan.

Although there are many resemblances between mills in terms of materials, processing manner, sizes and proportions, each mill has a special feature which differentiates it from the others. Visitors are taken aback by the sight of each mill. These are objects taken out from nature, conditioned by nature.

The mill using system cannot be compared to that of a single mill owner. In this way, no part/amount of the obtained flour is paid to anyone. This method is characteristic to a very old type of economic and social organization, practiced in all rural traditional communities, where the community was the dominant power.

The cultural value of this complex of mills for pre-industrial rural civilization and the concern to preserve installations in an operational condition, as well as the natural site, determined the initiation and application of a Project for the rehabilitation of mills' wooden buildings. The action was organized in 2000 and carried out in 2001, by a professional authority recognized at European level – The ASTRA Museum of Traditional Folk Civilization from Sibiu. European funds through the Project named EuroArt, sustained the activities conducted by the experts from the museum and the practical skills of local craftsmen.

key words: pre-industrial rural civilization, horizontal mill-wheel, wooden architecture

---

Monumentul istoric înscris în Lista Monumentelor Istorice, în categoria ansamblu, grupa valorică A, cod CS-II-a-A-11112, cuprinde 22 de mori de apă, cu roată orizontală (ciutură). Situate pe valea râului Rudărica, în județul Caraș-Severin, sunt construcții cunoscute în aceeași formă, de la începutul secolului al XX-lea, dar cu siguranță, multe dintre ele sunt refaceri ale unor mori mai vechi, datate în secolele XVIII-XIX. Din același județ mai figurează în aceeași listă a monumentelor istorice, încă cinci situri ce prezintă ansambluri de mori acționate hidraulic.

Morile cu roți orizontale (cu ciutură) au supraviețuit în spațiul carpato-ponto-dunărean din secolele IV-X. Terminologia specifică păstrată, de origine latină, demonstrează direcțiile de pătrundere ale influențelor civilizației bizantine pe teritoriul actual al României. Începând cu secolul XI, are loc o generalizare a morilor acționate hidraulic, pe teritoriul României, morile cu ciutură având o densitate mare în regiunea Banatului și a Olteniei (sud-vestul țării). O statistică din anul 1957, arată că din cele 885 de mori cu ciutură existente, un număr de 509 se aflau în Banat, 304 în Oltenia și Muntenia și numai 29 în Transilvania.

În seria tipologică a morilor hidraulice, moara cu ciutură e cea mai simplă instalație, bazându-se pe transmisia directă a mișcării de la roată la piatra alergătoare (cea care se mișcă/ se rotește). Caracteristica definitorie a morii cu ciutură este construcția înălțată pe piloți, așezată deasupra cursului apei. De regulă, construcțiile sunt amenajate pe cursuri mici de apă.

Satul Eftimie Murgu este cunoscut sub denumirea mai veche de Rudărie. Schimbarea numelui s-a făcut în anul 1970. Cine era Eftimie Murgu? Născut în acest sat, în anul 1805, cu studii de filozofie și drept la Pesta (în Imperiul Austriac), va fi cel care militează pentru drepturile românilor, într-o societate dominată de instituțiile Imperiului Habsburgic. Prin toate acțiunile și activitățile sale, a urmărit dezvoltarea bisericii ortodoxe, a școlii și culturii românești și s-a remarcat ca unul dintre liderii importanți ai revoluției de la 1848, eveniment cu amploare europeană.

Așezarea Rudăriei o găsim în estul depresiunii Almăjului, la limita cheilor omonime. „Țara Almăjului”, depresiune intramontană corespunzând bazinului Nerei de la chei până la culoarul Cernei, în sudul Banatului românesc, este înconjurată de munții Semenicului, Aninei și Almăjului, cu altitudini între 779 m. și 1224 m. Politica de colonizare cu germani, cu scopul de a crea în Banat o provincie austriacă, ca o zonă tampon sigură față de Imperiul Otoman, care părăsise Banatul la 1718, a continuat măsurile de concentrare a localităților aflate pe granița cu Imperiul. Banatul era zona de hotar a Imperiului Habsburgic cu Poarta Otomană și cu Țara Românească (Oltenia, Muntenia). Cu anul 1777 începe militarizarea zonei și constituirea așa-numitelor sate grănicerești, ai căror locuitori aveau obligații de pază a graniței, dar și unele privilegii, care conduc la dezvoltarea economică. Deja în 1776, la Rudărie se construiește o cazarmă grănicerească. Apoi se ridică locuințe pentru ofițerii austriaci, un hambar comunal și o cârciumă. Unitățile de apărare a frontierei din Banat fac legătura cu regimentele militare din Transilvania (centrul și vestul țării).

Totuși, zona Almăjului este foarte unitară din punct de vedere etnic. Cu excepția unui singur sat de cehi (boemieni-pemi), Ravensca, întemeiată la 1858, toate celelate 16 sate sunt românești. Prezentând așezarea de la Rudărie, în etapa medievală, satul are o istorie și o evoluție teritorială complexă. Numele vechi al satului era Gârliște sau

Ogârliște, după cum apare menționat în documente. O așezare mică, cătunul Gârliște este pomenit într-un document din anul 1241, ca fiind reședința lui Iacob de Gârliște, devenit primul nobil al Almăjului, pentru ajutorul acordat regelui maghiar Bela al IV-lea, în lupta împotriva tătarilor. Gârliște reprezenta partea de pe malul stâng al pârlului Rudăria și a rămas astfel, în toponimia localității. Un urmaș al lui Iacob, Nicolae Gârlișteanu, devine ban al Severinului (rang politic într-o unitate teritorială importantă pentru vremea aceea) în anul 1520.

Până în secolul al XVIII-lea a fost practică forma de locuire pe înălțimile care înconjoară satul. Oamenii își formau, prin grupurile de case ce aparțineau aceleiași familii, cătunele, pe care le vor abandona pentru a pune bazele așezării prezente. Alte cătune, aflate pe vale, și-au contopit vetrele în actualul sat. Rustnic, Iloca, Utriște, Margianova, Orlovacea, Prislop, Vârtop au lăsat urme în ansamblul de denumiri (toponime) ce caracterizează așezarea. Malul drept al Rudăriei, numit „Pre țarmuri”, a concentrat alte vetre de case. Totodată, mișcarea locuitorilor din zonele înalte de deal și munte, către cele mai apropiate de drumuri importante din văile râurilor, a fost stimulată și de acțiunea de regularizare/sistematizare inițiată de Imperiul Austriac, între sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul celui următor. Dinamica populației se poate aprecia, urmărind dezvoltarea intravilanului. Dacă în anul 1717 sunt înregistrate doar 82 de case, în 1772, pe planurile topografice austriece (cunoscuta „ridicare Josefină”), apar 150 de loturi construite. Strămutările de gospodării s-au făcut prin decizia și cu acordul autorităților austriece pentru obținerea lemnului necesar noilor construcții. Sistematizarea satului Rudăria se petrece pe ambele maluri ale râului. La 1804 sunt înregistrate 192 case de bârne, o biserică de piatră, o școală și o casă comună. În secolul al XVIII-lea, familii de macedo-români și multe familii de olteni se stabilesc în Rudărie. Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, locuitorii se organizează în „comunioane”, care vor dura mai mult de un secol, și care vor marca puternic mentalitatea economică și socială a oamenilor acestor ținuturi. Comunionele erau o formă de organizare comună a bunurilor deținute de toți membrii unei familii, care însumau 2-3 generații. Cei mai bătrâni membri ai comunionei aveau datoria de a organiza și controla activitatea economică a familiei și de asemenea, aveau dreptul absolut de decizie în gestionarea și folosirea produselor obținute din practicarea ocupațiilor, a averilor dobândite. Tot ei influențau căsătoriile și mecanismele de moștenire a bunurilor familiale. Modul de locuire și datele etnice, evenimentele istorice, organizarea socială, au definit într-un anumit mod mentalitatea, considerată tradițională, a locuitorilor din aceste așezări. Nu este de mirare când surprindem în modul de organizare a folosirii morilor de apă, elemente de comportament comunitar, reminiscențe ale organizării tradiționale ale unui segment economic, vital pentru existența familială.

Așezarea, așa cum ni se înfățișează astăzi, prezintă o zonă sudică, către Cheile Rudăriei, a cărei structură este discontinuă, cu loturi dispersate și gospodării izolate, locuite temporar și o structură continuă, grupată, cu rețea neregulată de străzi. Către nord, cele două arii relativ paralele, de o parte și de alta a râului, se transformă treptat, din arii neregulate liniare de vale, cu câte o uliță depărtată de apă, în arii regulate liniare, cu ramificații și chiar cu o zonă structurată geometric rectangular, fără centru definit. Aria locuibilă actuală a satului este de 23.602 mp, vatra satului având 107 ha. Fondul

Fig. 1. Vederea satului Eftimie Murgu (Rudăria); structură continuă grupată, cu rețea de străzi

forestier aparținător satului, ocupă 6.103 ha. De la nord spre sud, localitatea, aflată la o altitudine de 335 m., se desfășoară pe o lungime de peste 2 km, cu 750 de case și 1800 de locuitori. **(foto 1, 2, 3, 4)**

Bogata rețea hidrografică care străbate așezările din Banat și Oltenia și izolarea satelor pe drumuri greu accesibile, au determinat folosirea resurselor naturale în cele mai intensive forme, pentru a asigura prelucrarea produselor agricole necesare hranei zilnice pentru oameni și pentru animalele pe care le dețineau. În anul 1874, Rudăria avea 51 de mori, iar în cele 16 sate ale Țării Almăjului, erau 339 de mori cu ciutură.

Comuna Eftimie Murgu (Rudăria) este o comună fără sate aparținătoare. Râul Rudăria curge pe o distanță de 20 km., din munte până la vărsarea în râul Nera, lângă satul Pârlipeț. Nera se varsă în fluviul Dunărea. Până în anul 1920, așezarea n-a avut drum rutier; se umbla numai cu piciorul. Diferite evenimente au influențat istoria morilor din Rudărie. În urma ploilor, inundații violente, cum s-au întâmplat în anii 1910, 1942, 1946 și 1955, au distrus multe mori ce erau în calea torențelor, pe valea strâmtă a cheilor muntoase. În iunie, 1910, un asemenea potop mătură pur și simplu, 28, din cele 51 de mori ce aparțineau comunei. Ele nu s-au mai refăcut, iar familiile care le foloseau s-au regrupat la alte mori, sau au dispărut și ele. Din cele 23 de mori existente, câteva nu mai funcționează. Una dintre ele este „Moara de la Tunel”. Cea mai de sus, pe firul apei, afară din sat, moara avea jgheabul de aducțiune a apei îngropat în piatra muntelui. Lângă această moară a mai fost una - moara „Strâmtoanea” (loc foarte îngust), pe care a luat-o apa în anul 1942. Ea nu a mai fost refăcută.

Morile au și poveștile lor care, așezate între alte elemente ale folclorului zonei, ar fi parte a ceea ce numim „patrimoniu imaterial”. Una dintre ele, legenda „Pricoliciului” spune că acesta, omorând o fată frumoasă în toiul nopții la moara Roșoanea, a fost blestemat de zâna cea bună: „cu ghearele și cu colții să sapi un tunel pe pîntenul stîncos pe care stai, la al cărui capăt să construiești o moară, la care tu să nu ai rînd niciodată”. Greu blestem!

Altă moară, cea „din Țarină”, a fost construită în câmp agricol, nu departe de locul în care a fost reamplasată. Apa Rudăriei curgea pe acolo. Deoarece se mai întâmpla inundarea terenului agricol, valea pârâului a fost deviată și moara mutată în 1964. Denumirea a rămas. În vechea amplasare, moara era asociată cu gaterul sau firezul (fierăstrăul hidraulic de tăiat scînduri din buștenii groși de fag). Se obișnuia ca unele mori să funcționeze alături de gater, „țuicării” sau „cazane de fript răchie” (cazanele în care se distila, prin fierbere, amestecul dospit de prune sau alte fructe). Aceste instalații pentru obținerea băuturii alcoolice, aveau nevoie de apă rece din abundență, pentru răcirea tuburilor prin care circulau vaporii de alcool.

Denumirile sub care sunt cunoscute morile indică trei obârșii toponimice: numele familiei (neamului) care a avut inițiativa construcției morii într-un anume loc, de regulă pe terenul propriu. Onomastica de acest fel e cea mai frecventă. Moara „Vlăgioanea”, construită de un neam numit Vlădia, moara „Brusoanea”, construită de cătunul care-și avea numele de la o altă familie (neam) cu numele Brusu. Apoi morile „Măxinoanea” și „Viloanea”, și „Dășcoanea”. Aceste antroponime erau de fapt niște porecle sub care se

Fig. 2. Gospodărie temporară - "sălaș" în hotarul satului, zonă cu funcție economică preponderentă

Fig. 3. Casă de la sfârșitul sec. al XIX-lea, dezvoltată în adâncime, pe lot; construită din chirpici (cărămidă nearsă), cu frontonul făcut dintr-o structură ușoară de lemn, stuf și mortar de lut cu nisip

Fig. 4. Casă de la sfârșitul sec. al XIX-lea, construită din piatră și cărămidă arsă combinată cu chirpici

Fig. 5. Moara numită "ÎNDĂRĂTNICA DINTRE APE"

recunoșteau neamurile/ramurile de familii. Alte mori erau botezate după locul cunoscut ca fiind al unei mari construcții - fierăstrău hidraulic sau construcții comunale ca hambarul/depozitul de cereale comunal (un fel de rezervă agricolă pentru comunitate), ca cel construit la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Moara „Hambaroane” sau Moara „de la firez” (**foto 9**) amintesc fostele construcții, care au dispărut sau nu mai funcționează. O denumire extrem de sugestivă este dată unor mori, amplasate între pâraiele râului principal. După direcția de conducere a apei către zăgazul morii, aceasta e recunoscută ca fiind „Îndărătnica Mică” sau „Îndărătnica dintre ape” (**foto 5**), sau „Îndărătnica de la perete”. Îndărăt înseamnă că apa vine pe partea stângă a construcției. Peretele e malul de piatră natural, ce se înfige în apă. Denumirile pot fi înțelese numai privind peisajul în care aceste mori există, vârate între bolovani mari, pâraie și „ierugi” (zona acvatică dintre mori), trunchiuri de arbori și vegetația caracteristică apei și muntelui. O aglomerare fantastică a morilor care se mișcă aproape neconținut și punți ascunse de pietre și plante, te conduc în timpul vechi al unei lumi nebănuite. Ca și cum intri pe alt țărâm. Aici poți să simți și să înțelegi mâna omului asupra naturii, ingeniozitatea prin care omul a modelat darurile naturii, pentru folosul său. (**foto 6, 7**)

Morile au numere ca și casele. Moara sau locul la moară se moșteneau sau se putea cumpăra. Practica este încă actuală. De exemplu, am întâlnit un om, care n-a moștenit un asemenea drept, deoarece părinții săi lucraseră la o mină de cărbuni în valea Jiului, unde au și locuit. Bărbatul, născut în anul 1932 și devenind fierar, mai repara câte ceva la mori, astfel încât a putut cumpăra „un loc” la moara din apropierea casei sale, de la niște bătrâni. O moară poate fi folosită de 18 până la 36 de familii. Cei care o frecventează se numesc „ortaci”. Unul este desemnat „șef” de moară. El are următoarele atribuțiuni: programează măcinatul pe familii la moara care merge aproape tot timpul, zi și

noapte; programarea trebuie respectată. Apoi, controlează starea instalației și a zonei de aducțiune a apei. El controlează dacă apa este prea mare și poate aduce noroi în zona de alimentare a roții. Tot el, comunică ortacilor nevoile de reparații și adună banii necesari pentru acestea. Pentru îndeplinirea muncilor obișnuite de întreținere a morii și a spațiului înconjurător pe care-l folosesc, toți „ortacii” (cei care au loc la moara respectivă) veneau la muncă în aceeași zi. „Ferecau” piatra (îi refăceau rugozitatea, prin crearea unor șanțuri radiale, cu ciocane metalice), curătau „ieruga” (iazul de alimentare), jgheabul pe unde venea apa către roată. Dacă nu veneau la lucru, plăteau. Aceste reguli s-au păstrat și sunt practicate într-o largă măsură. Când îngheață apa, se sparge gheața cu securile. În cazul unei stricăciuni mari, care condiționează buna funcționare a mai multor instalații aflate într-un perimetru anume, se adună toți șefii de mori, care iau o hotărâre comună și investesc toate forțele în reparații. Sistemul de folosire a morii nu este comparabil cu cel al sistemului cu un singur proprietar de moară. Astfel, nu este plătită nimănui, nici un fel de parte / cantitate din făina obținută. Această metodă este caracteristică unui tip de organizare economică și socială foarte vechi, practică în comunitățile rurale tradiționale, unde comunitatea, obștea era puterea dominantă.

Chiar dacă unele mori sunt izolate, oamenii nu se tem să meargă la ele, chiar și noaptea când le vine rândul. Noaptea se duc pe potecile întunecate, cu felinarul. 7 zile - nu, a 8-a zi - noaptea; 7 zile - nu, a 8-a zi - ziua. Așa le vine rândul. Cel căruia îi vine rândul la măcinat, se numește „rândaș”. Doi „pre rând”, adică o zi pentru unul, o noapte pentru altul, înseamnă un „rând mic”. Un „rând mare” (un rând întreg) înseamnă că unor anumiți ortaci le vine rândul mai des. Trei pe „un rând” sau mai mulți, înseamnă măcinatul pe ore. Se face așa dacă sunt mai mulți frați la aceeași moară. Cu mulți ani în urmă (60 - 70 de ani), nu sta moara nicicând, nici duminică; numai când era gheața groasă pe râu, nu se măcina. Sunt măcinate de regulă, cantități mici de porumb sau grâu, pentru a nu fi greu de transportat. Reglajul distanței între pietrele de moară, condiționează viteza de măcinare care are drept rezultat calitatea făinii - mai fină sau mai mare. În trei ore se pot măcina 80 -100 kg. de boabe. În prezent, deoarece au mai puține animale și chiar obiceiurile alimentare s-au schimbat, morile nu mai sunt folosite la capacitate maximă.

Pietrele de moară se făceau în localitatea Șvinița, aflată lângă Dunăre. (În Serbia există un dublet toponimic pentru un mic oraș). În structura petrografică se află și sortimentul de „mică”, numit în grai local „banul mătului”, care și menține multă vreme, rugozitatea pietrei, atât de necesară la măcinat.

MATERIALE ȘI TEHNICĂ DE CONSTRUCȚIE

Fagul este esența de lemn predominantă a zonei. Pădurile de fag coboară până aproape de sat. Pereții „casei” morii sunt ridicați din trunchiurile fagilor, tăiați în scânduri groase (un perete putea fi din trei asemenea scânduri. În funcție de cât de gros și cât de bătrân fusese copacul) sau bârne de secțiuni dreptunghiulară, îmbinate la colțuri, în unghi drept. Puține mori sunt construite din bârne rotunde. Drept protecție împotriva intemperiilor, multe mori au pereții căptușiți cu șindrilă. Podelele ca și acoperișul întreg e tot din fag. În sat erau dulgheri care știau să construiască morile. În prezent, se fac reparații, iar șindrila se mai confecționează local. Jgheabul și ciutura (roata pentru apă)

se confecționează din lemn de anin și durează 7 - 8 ani. (Din păcate, la ultimele intervenții, multe dintre ciuturi, ca și jgheaburile de aducțiune a apei au fost înlocuite cu piese din metal). Învelitorile sunt din șindrilă, dar și din țiglă în două ape cu două timpane triunghiulare din scânduri. Forma învelitorii de șindrilă este foarte puternică, expresivă pentru toată construcția. Două pante sunt de formă trapezoidală, iar celelalte două fețe sunt aproape triunghiulare sau tot trapezoidale. Sprijinite pe pietre mari sau pe piloni de lemn, morile își arată mai întâi acoperișurile. **(foto 8)** Interiorul este interesant prin instalația propriu-zisă de măcinat și totul este acoperit cu o pulbere de făină. Lemnul locașului din jurul pietrelor de moară, ca și lada în care curge făina au uneori o patină prețioasă, datorată folosirii îndelungate. **(foto 11)** Pardoselile croite din bucăți masive de lemn de fag, își arată capetele la exterior și asigură stabilitatea instalației. Deși cu multe asemănări de materiale, fel de prelucrare, dimensiuni și proporții, fiecare moară are ceva aparte care o diferențiază de celelalte. Vederea fiecăreia te surprinde. Sunt obiecte scoase din natură, condiționate de natură.

Valoarea culturală a acestui ansamblu de mori reprezentativă pentru civilizația rurală pre-industrială și preocuparea de a prezerva instalațiile în stare de funcțiune, dar și situl natural, a determinat inițierea și aplicarea unui proiect de reabilitare a clădirilor din lemn ale morilor. **(foto 10)** Acțiunea a fost organizată și derulată, în anii 2000 - 2001, de o autoritate profesională recunoscută pe plan european - Muzeul Civilizației Populare ASTRA de la Sibiu. Fonduri europene au susținut activitățile experților muzeului și competențele practice ale meșterilor locali. (vezi Raportul în Anexă, autor Valer Deleanu)

În continuare autoritățile locale sunt preocupate de aplicarea unor proiecte de amenajare și întreținere a acceselor la fiecare dintre mori, așa încât ele să poată fi accesibile

Fig. 6. Moara BĂȚOLEA

Fig. 7. Moară în sat, amplasată în fundul grădinii; se observă sistemul de conducere a apei, pe ierugi și stăvilarul din fața roții.

Fig. 8. Moara MICLOȘOANEA, plasată în sat; arhitectura construcției este foarte clară în structura materialului, modul de prelucrare a lemnului, proporții, volumetrie; accesul este asemănător cu cel al altor mori

Fig. 9. Moara FIRIZOANEA, amplasată la capătul satului, spre munte; a fost asociată cu un fierăstrău (firez) de tăiat scândură, care era acționat tot de forța hidraulică, din același iaz

Fig. 10. Moara VLĂGIOANEA

Fig. 11. Interior de moară

nu numai locuitorilor, dar și celor care vor să vadă mai atent toate piesele ansamblului și să înțeleagă semnificația unui asemenea sit.

BIBLIOGRAFIE

Țara Almăjului, cercetările monografice realizate de echipa Institutului Social Banat - Crișana, în anul 1939, editura Mirton, Timișoara, 2003.

Gaga Lidia, *Zona etnografică Almăj*, Editura Sport-Turism, București, 1984.

Gheorghiu Teodor Octavian, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat - Crișana (Elemente de istorie și morfologie, protecție și integrare)*, Timișoara, 2008 p. 182 – 186.

Gollner C., *Regimentele grănicerești din Transilvania 1764–1851*, Editura Militară, 1973.

Săcară Nicolae, *Valori ale arhitecturii populare românești*, Editura Facla, Timișoara, 1987.

Sitariu Dănilă, *Satul almăjan - statornicie și continuitate*, Editura Gordian, Timișoara, 2005.

Anexă

Proiectul Rudăria (2000-2001)

Realizat de CNM ASTRA

Valer Deleanu

În primăvara anului 2000 Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA a câștigat proiectul: Conservarea *in situ* a morilor cu roată orizontală, Rudăria, din localitatea Eftimie Murgu, județul Caraș-Severin. Era vorba de proiectul 2163 a EuroArt, în valoare de 19024 Euro, finanțat de Uniunea Europeană, la care s-au adăugat contribuția și fondurile Consiliului Județean Caraș-Severin, proiect la care muzeul a contribuit și el cu finanțarea transporturilor.

Acest proiect a fost pus în practică prin contractul S2 încheiat cu EuroArt, de către Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA și Laboratorul de Conservare - Restaurare din cadrul său.

Obiectul proiectului și contractului era Rezervația Mulinologică situl cultural Rudăria, iar obiectivele sale prevedeau cercetarea complexului, conservarea, repararea sa precum și integrarea în circuit turistic. Beneficiarii proiectului erau proprietarii celor 22 de mori care asigurau măcinatul produselor agricole și cei 2500 de locuitori ce utilizează aceste mori în sistem de vecinătate. De asemenea, beneficiar era și turismul local.

Proiectul a demarat la 9 septembrie 2000 și s-a încheiat la 16 februarie 2001. El a găsit sprijin atât la Consiliul Județean al Județului Caraș-Severin, cât și la autoritățile locale, la Primăria Eftimie Murgu (primar Dănilă Dobrean), la intelectuali localității (profesorii Ioan Popovici, Mihai Puia), la preotul din localitate (Dragotă Solomon), la Ocolul silvic Bozovici (ing. Ursu) și la locuitorii comunei Eftimie Murgu care s-au oferit, voluntari, pentru reparațiile instalațiilor de morărit.

Muzeul sibian a alcătuit o echipă pentru realizarea proiectului formată din 2 componente:

- Echipa de cercetare
- Echipa de conservare-restaurare.

Conducătorul proiectului a fost Remus Iancu, muzeograf iar coordonator adjunct: Cristina Ungureanu, muzeograf.

Consultanți științifici au fost directorul Complexului național Muzeal ASTRA, Cornel Bucur și Valer Olaru, directorul Laboratorului de Conservare-Restaurare. Pe planul activităților concrete, coordonator pentru cercetare a fost Valer Deleanu, coordonator pentru conservare, Iov Tolomeiu, coordonator pentru restaurare, Camelia Guran, coordonator contabil Simona Hanea și Elena Damian, consultant marketing, Dorana Cioran, consultanți muzeografie Aurel Rozor, Mirela Lebu și Mircea Taban (de la muzeul din Reșița).

Conservatori restauratori din partea Laboratorului de Conservare-restaurare au fost Ioan Urzică, Adrian Tănase, Ciprian Avram, Ciprian Ionescu, Dumitru Semeniuc.

Grafica a fost asigurată de Ioan Opriș și fotografiile de Alexandru Olănescu.

Transportul persoanelor și materialelor au fost asigurate de Adrian Coman, Ioan Balu și Mitică Păun.

În perioada de aplicare a proiectului echipa a realizat următoarele activități de cercetare, conservare și restaurare a monumentelor de la Rudăria:

- legătura cu autoritățile locale și județene, contactul și întâlnirea cu comunitatea locală (150 de participanți);
- cercetarea științifică, realizarea fișelor de repertoriere a celor 22 de instalații, fotografierea acestora, cercetarea etnografică;
- aprecierea stării de conservare a instalațiilor, stabilirea listelor de lucrări și demersuri, antemăsurători, stabilirea priorităților; obținerea materialelor și procurarea materialelor de restaurare;
- stabilirea modalităților de rezolvare a problemelor, identificarea surselor de materii prime și de prețuri;

- contracte de lucrări cu proprietarii morilor
- tratamente de conservare, impregnare cu substanțe chimice a instalațiilor de morărit

- procurarea materiilor prime (material de construcție prin intermediul Ocolului Silvic Bozovici: material lemnos din punctele de exploatare Mocerîș, Poneasca, Barz, a șitelor confecționate cu meșteri locali, a cimentului, a pietrelor de moară care trebuiau înlocuite, acestea fiind procurate pe baza cercetărilor întreprinse în zona Svinița (jud. Caraș-Severin) și Cupșeni (jud. Maramureș) prin contracte cu meșterii locali Stanislav Marinovici (Svinița) și Ionel Cureu (Cupșeni), meșteri pietrari care au realizat pietrele de moară pentru Rudăria.

- transportul materialelor de la locul de obținere la Eftimie Murgu inclusiv a șitei de la Asociația familială Fănel Roș din Telciu, jud. Bistrița-Năsăud și a șitei confecționate de meșteri locali Doraga Petru și Sârbu Petre

- Realizarea promovării turistice prin intermediul confecționării plăcilor indicatoare rutiere de semnalizare a complexului, banner, tăblițe cu denumirea morilor, pliant (grafică I. Opriș)

Reparațiile desfășurate la toate cele 22 de mori au fost reparațiile și ele au constat din:

Reparații stăvilare (7 mori), înlocuit stâlpi susținere (11 mori), înlocuit lați acoperiș (9 mori), înlocuit șindrilă (12 mori), consolidare mal (8 mori), înlocuire podini (13 mori), înlocuit tavane (1 moară), reparare tălpi (3 mori), consolidare zidărie piatră (3 mori), înlocuire bârne pereți (1 moară) și îndeosebi înlocuirea pietrelor de moară la 13 instalații de măcinat.

De asemenea au fost puse în funcțiune 4 mori care nu funcționau la data aplicării proiectului.

A fost realizat filmul documentar „Rudăria Satul Morilor” de către Fundația de Antropologie Vizuală ASTRA prin intermediul Studioului Astra Film, în regia lui Dumitru Budrala, în versiunile română, engleză, franceză, prezentat în 17 februarie 2001 la întâlnirea de evaluare a proiectului precum și în fața locuitorilor din Rudăria, împreună cu filmul mai vechi „Morile din Rudăria”, realizat în 1969 de Institutul de Film Științific Göttingen.

Pliantul „Rezervația Mulinologică Rudăria”, în limbile română și engleză a fost tipărit la Tipografia „Honterus” Sibiu.

Popularizarea proiectului în mass-media s-a făcut prin articole în presa locală și centrală, interviuri radio și TV, conferințe de presă.

Încheierea proiectului a avut loc pe 16 februarie 2001 prin recepția lucrării și o manifestare festivă în cadrul localității, iar a doua zi, pe 17 februarie, printr-o întâlnire de evaluare a proiectului cu participarea autorităților locale județene și a specialiștilor din domeniu, împreună cu echipa de implementare a proiectului, la Primăria din Rudăria. Din partea Comitetului European a participat Susan O'Reilly. De asemenea au fost prezente și personalități din partea Ministerului Culturii, Ministerului Agriculturii, specialiști mulinologi din străinătate (în total 44 de participanți).

Raportul final a fost înaintat la 27 februarie 2001 către sponsorii proiectului.